

A FORECASTTÓL A FORESIGHTIG¹

Hideg Éva
CSc, egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszék
eva.hideg@uni-corvinus.hu

A forecast típusú előrejelzési gyakorlat és korlátai

Az 1970-es években új tudományterületté váló jövőkutatás a nagy valószínűséggel bekövetkező jövő előrejelzésére, az ún. *forecast* típusú előrejelzések készítésére összpontosított. Ennek a feladatnak rendelte alá elméletének, módszertanának és módszereinek fejlesztését. Gyakorlatára olyan előrejelzések készítése vált jellemzővé, amelyek *a fejlődés trendjeit és az azokból kibontakozó jövőt, jövőket mutatják be*. A forecast típusú előrejelzések szemléletmódjára az objektivitásra törekvés a jellemző, hiszen a majd bekövetkező jövőt tekintik vizsgálatuk tárgyának. Ekkor fejlesztették ki a trendszámításokon, a matematikai modellek használatán alapuló előrejelzési módszereket, valamint a szakértői véleményekből kiszűrhető „objektív” tapasztalatok felhasználását lehetővé tevő eljárásokat. Ezzel az elméleti-módszertani apparátussal *olyan jövőinformációkat kívántak nyújtani a felhasználóknak, amelyek segítségével tájékozódhattak azokról a jövőbeni feltételekről, amelyekhez majd alkalmazkodniuk kell*.

Ez a fajta előrejelzés-készítés elismert sikereket ért el gyors nemzetközi, országos és vállalati szintű terjedése révén. Ebben a sikerességben nagy szerep jutott az emberi kíváncsiságnak, az üzleti érdekeknek, de annak is, hogy stabilitás körülményei között a változások is többnyire kiszámíthatóak voltak. Az 1990-es években azonban *egyre gyakoribbá váltak az olyan előre nem jelzett változások, amelyek éppen a fejlődéstendenciáktól történő eltérések révén álltak elő*. Példaként elég csak arra utalni, hogy összeomlott a Szovjetunió és a szocialista világrend, a világ gazdaságban és a világban egymást követték a kisebb-nagyobb válságok, ugyanakkor, a világmodellek által előrejelzett nagy globális összeomlások nem következtek be. Ezek a jelek vezettek el ahhoz, hogy a jövőkutatók ismét foglalkozni kezdtek a jövő elméleti kérdéseivel, a jövő formálásában az emberi és a kulturális tényező szerepével.

A foresight típusú előrejelzési gyakorlat kialakulása

Az 1990-es években legelőször a tudományos-technikai-technológiai előrejelzések gyakorlatának megújítása kezdődött el. Már a kezdetektől megváltozott ennek az előrejelzésnek az elnevezése is. A tudományos-technológiai előrejelzést egyre inkább technológiai *foresight*nak, technológiai előrelátásnak nevezik. A technológiai foresightnak már nemcsak az a célja, hogy előre jelezze a tudomány és a technika-technológia

¹ A tanulmány a T 48539. sz. OTKA kutatás – *Jövőkutatás az interaktív társadalomban* (témavezető: Hideg Éva) – keretében készült. Megjelent Magyar Tudomány 168:(9) pp. 1167-1170. (2007)

fejlődésének újabb és újabb eredményeit, hanem az is, hogy feltárja, hogy ezek az új eredmények miként terjedhetnek el a leghamarabb és a leghatékonyabban a társadalmi gyakorlatban. A társadalomban működő innovációs lánc kialakítása és annak zavartalan működtetése vált ezért az új elnevezéssel kifejezett előrejelzés fő feladatává. A feladatmegoldás keresése olyan irányban folyt, hogy *miként válhat a technológiai foresight olyan kommunikációs eszközzé, amely lehetővé teszi, hogy az innováció folyamatának különböző szereplői – tudósok, értelmiségiek, kormányzat, üzleti szektor, munkavállalók és fogyasztók – hálózatot alkotva megtárgyalják a tudomány és a technológia fejlődésének-fejlesztésének és elterjesztésének alternatív lehetőségeit. Vagyis a passzív tudományos-műszaki előrejelzések egyre inkább emberi aktivitással telítődtek.* Előtérbe kerültek a szubjektív eljárások (Delphi, forgatókönyvírás, *workshop* technikák stb.) és a szakértők mellett az innovációs lánc többi szereplői – az ún. *stakeholderek* – is résztvevőivé váltak a foresight tevékenységnek (Tóth, 2003).

Szintén azokban az években jelent meg *a különböző jövőstratégiák és jövőképek sokasága* mind az egyes országok, mind az egyes térségek vagy az egész emberiség jövőjére vonatkozóan. Ezek az előrejelzések – jövőképek és jövőmodellek – különböző alternatív jövőkből gondolkodtak. Megindult a jövőalternatívák összehasonlító elemzése, fejlettségi szintkülönbségek miatti eltéréseik és kulturális gyökereik feltárása. *A jövőalternatívák széles körének léte arra hívta fel a figyelmet, hogy az emberi tényezőnek jóval nagyobb a szerepe a jövő elképzelésében és alakításában, mint ahogy azt korábban a jövőkutatás feltételezte.* Ez a felismerés irányította rá a figyelmet az ember előrelátó képességére, jövőre orientáltságára, a jövőorientáltság előrejelzési hasznosítására, valamint az egyén, a társadalmi csoportok és a társadalmak jövőorientáltságának fejlesztettségére. Módszertani vonatkozásban felerősödött a kritika, a diskurzus és a hermeneutika, a jövőorientáltság tanulmányozása, a jövőorientáltságot fejlesztő workshopok és tréningek kifejlesztése és alkalmazása. Létrejött a jövőkutatáson belül a *kritikai jövőkutatás irányzata*, mely a foresightot az ember jövőre orientáltságából, biológiai és kulturális koevolúciójában kifejlődött előrelátó képességéből vezeti le, és a konstruktivista társadalomfilozófiát követve helyezi el azt a társadalmi innováció folyamatában (Hideg, 2002). Ezzel megadja azt az elméleti keretet, amelyben gondolkodva kialakíthatók a különböző gyakorlati foresight tevékenységek sajátos funkciói, és fejleszthető módszertanuk és módszereik (Slaughter, 1995). Mindezek a változások azt eredményezték, hogy *az emberi tényezőt középpontba állító előrejelzések új alkalmazott jövőkutatási területté, foresight tevékenységgé váltak az ezredfordulóra.*

A foresight tevékenységek gyors terjedése és népszerűsége azon a felismerésen alapul, hogy a társadalmi-emberi jövő nem távoli és tőlünk független majdani valóság, hanem mindennapi cselekvési szándékaink, elvárásaink és tevékenységünk tere és eredménye is. A foresight a sajátunknak érzett kívánatos vagy legalább elfogadható jövő gondolati képének kialakítására és annak megvalósítási szándékának kinyilvánítására helyezi a hangsúlyt, szoros kapcsolatban áll a döntés-előkészítéssel, az érintettek részvételével, a foresightmenedzser önálló feladatkörének kialakulásával. Ezt a feladatát a szubjektív és a kommunikációs módszerek széles skálájának alkalmazásával oldja meg.

Foresight az ezredforduló után

Az ezredforduló után a foresightkonceptiót és a foresight gyakorlatát a szocio-kulturális konstrukcionizmus terjedése jellemzi. Ebben a felfogásban a foresight emberek és/vagy közösségeik saját jövőjük alakítására vonatkozó elképzelése, ahogy a jövő a jelenben

gondolatokban, elképzelésekben, érzelmekben, várakozásokban, értékekben, cselekvési vezérelvekben az emberekben él. Az emberek értelmezik a világot, abban önmaguk helyzetét, értékeléssel és gondolkodással, víziók alkotásával fogalmazzák meg a számukra és/vagy közösségeik számára kívánatos jövőképeket. Az értelmezés viszont mindig társadalmi és kulturális környezettől függő, a jövőre vonatkozó elképzelések éppen úgy konstitúciók, ahogy a társadalom és a kultúra is. Többek közt ez a társadalomfilozófiai alapvetés teszi lehetővé, hogy *a foresight sokszínű gyakorlata eltérő ütemben és irányokban fejlődjön*. A társadalmi gyakorlatban ma leginkább a konstrukcionista gondolatokat befogadó, a konszenzuson alapuló jövőkép elérését szorgalmazó, és ugyanakkor a politikai döntéshozás és a vezetési igények kielégítésére specializálódó foresight tevékenységek fejlődnek a leggyorsabban. Ez az ún. praxis foresight, mára már *a jövőkutatótól való függetlenedését is hangsúlyozza, hogy egyértelműen megkülönböztesse magát a jövőkutatóban jelenleg is művelt forecast típusú előrejelzési tevékenységtől* (Miles et al., 2002).

Kevésbé látványosan, de szintén fejlődnek és a társadalmi gyakorlatban terjednek *a magukat továbbra is a jövőkutatóon belül értelmező és konstruktivista felfogású foresight tevékenységek* is. A praxis foresighttól abban különböznek, hogy a jövőelképzelések konstruálását nem tekintik a teljesen szabad értelmezések és megegyezések terének, és nem törekszenek mindenáron a konszenzusos jövőelképzelés elérésére. A foresightot inkább a folyamatos jövőkeresésről folyó diskurzusként értelmezik, amelyben a kívánságok, az elvárások, a lehetőségek és a korlátok egyaránt mérlegelésre kerülnek.

A kétféle típusú foresight tevékenység továbbra is jól megférhetne egymással, mert a praxis különféle igényeit nem lehet, és nem is lenne célszerű csak egyféle foresight tevékenységgel kielégíteni. Ma azonban már arról van szó, hogy *a praxis foresight mindenféle foresight tevékenység meghatározó művelési módjává kíván válni*.

Ez a törekvés azért érdemel figyelmet, mert a foresight által vállalt feladatok és módszertani megoldások kihívást jelentenek a jövővel való foglalkozás módszertana tekintetében is. Vajon mennyire lehet a gyakorlati igények által stimulált, többnyire szubjektív módszertani megoldásokat tudományos alapon is elfogadni, vajon a tudományos fejlődés segítheti-e ezeket az eljárásokat? Jóllehet, a jelenlegi gyakorlati sikerek több tekintetben a foresight közelítés helytállóságát támasztják alá, ugyanakkor felhívják a figyelmet annak egyoldalúságaira is. A foresightnak nem lenne célszerű a jövőkutatótól való függetlenedésre törekednie, hiszen akkor csak egyike lenne a politikacsinálás eszközeinek, valamint az általa feltárt és kommunikált jövők megvalósíthatóságáról sem lenne módja információ nyújtani. A praxis foresightot két veszély fenyegeti: a kívánatos jövők ismét az utópiák világába vezethetnek, vagy a stakeholdereknek nem teszi lehetővé azt, hogy szembenézzenek azzal, hogy a jövőjük nem minden vonatkozásban alakítható tetszőlegesen, vagy éppen a kívánatos jövőért végzett tevékenységeik teremtenek következményeikben olyan jövőbeni feltételeket, amelyeket nem is akarnak, hogy bekövetkezzenek.

Annak érdekében, hogy a foresight művelése elkerülje ezeket a várható kudarccokat, *keresni kellene a forecast és a foresight típusú előrejelzések összekapcsolhatóságát*. A mesterséges intelligencia, az evolúciós szemléletű modellépítések és algoritmusok fejlesztése, valamint a multiágens modellezés terén az utóbbi évtizedben történtek mind a forecast, mind a foresight típusú előrejelzések készítésének módszertanát gazdagíthatják. Segítenek a nagy adatbázisok rendszerezésében, azokból a célirányos új információk

kinyerésében, a változások mintázatainak felismerésében, az új információs bázis cselekvő és előrelátó embert is magában foglaló modellépítési lehetőségeinek kihasználásában, a még nem létező valóság széles skálájának gyors előállításában. Ezek az új információs alapok és az azokra épülő eljárások teszik lehetővé a jövőlehetőségek korábbiaknál sokkal szélesebb tartományának gyors virtuális előállítását és megjelenítését. További szempont lehet a virtuális valóság és jövők generálásában a könnyen és gyorsan kezelhető felhasználói és stakeholder részvétel kialakítása, valamint az interaktív előrejelzési-előrelátási rendszerek hálózatos működtetése. Az a vélekedés is jelen van és erősödik napjaink jövőkutatásában, amely szerint *nem összekapcsolni kellene a kétféle előrejelzési tevékenységet, hanem eleve úgy kellene a jövővel foglalkozni, hogy a feltételek és a döntési, cselekvési lehetőségek, alternatívák, valamint azok kölcsönhatásai legyenek a jövővel foglalkozás tárgyai.* Ez a törekvés leginkább az intézményi szintű foresight tevékenységekre jellemző (Karp, 2004).

Az ezredforduló utánra a jövőkutatás sokféle gyakorlati igény kielégítésére alkalmas előrejelzési formákat fejlesztett ki, és aktívan részt vesz a mindennapok jövőjének, jövőre irányuló elképzeléseinek formálásában. Részvétele a jövőformálás gyakorlatában újabb elméleti és módszertani kutatási területeket is megnyit a jövőkutatás mint tudomány művelésében.

Kulcsszavak: előrejelzés, foresight, előrelátás, jövőorientáltság, lehetséges – valószínű – kívánatos jövők, konstruktivizmus, konstrukcionizmus

IRODALOM

Hideg, Éva (2002): Implication of Two New Paradigm for Futures Studies. *Futures*. 34, 3, 283–294.

Karp, Tom (2004): Building Foresight Abilities in Organisations: A Future Opportunity for Futures Studies. *Futures Research Quarterly*. 20, 2, 5–30.

Miles, Ian. – Keenan, M. – Kaivo-Oja, J. (2002): Handbook of Knowledge Society Foresight. PREST and FFRC for the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. <http://www.ennakointifoorumi.fi/tiedostot/96.pdf>, 2007. aug. 1.

Slaughter, Richard A. (1995): *The Foresight Principle*. Adamantine, London

Tóth László (2003): *A kritikai jövőkutatás és a forgatókönyvírás továbbfejlesztése.* Jövőelméletek 12. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Jövőkutatási Kutatóközpont, Budapest